

Соціалізація інноваційного розвитку економіки як об'єкт наукового дослідження

Розглянуто дослідження соціалізації інноваційного розвитку економіки як окремих напрямків наукового пошуку. Проаналізовано сутнісні характеристики наукового трактування соціалізації в її історичному аспекті, гуманітарними науками в цілому та науковцями-економістами. Означено напрями соціалізації інноваційної економіки.

Сучасний економічний розвиток країн з перехідною економікою все більше стикається із загостренням проблем соціального характеру, які традиційні наукові підходи, обмежені суто економічними обґрунтуваннями, пояснити та вирішити не можуть. Економічна наука, ставлячи перед собою завдання визначення оптимальних шляхів максимального забезпечення потреб людини, все більше набуває ознак соціальності. Невідворотним стає зрушення акцентів з людини як основного суб'єкта економіки до визнання розвитку кожної людини як цілі економічної діяльності країни. Зародження людиноцентричних теорій в економіці привело, з одного боку, до виникнення самостійного напрямку дослідження — соціоекономіки, а з іншого — до розвитку соціальних аспектів в усіх без винятку економічних науках.

Економіка XXI ст. сучасними вченими трактується як економіка знань, основним джерелом зростання якої визнаються інновації, знання, нові технології. Відповідно інноваційний шлях розвитку економіки України визначається єдиною можливістю для виходу країни на новий рівень конкурентоспроможності в сучасному глобалізованому світі та досягнення добробуту громадян на рівні цивілізаційних соціаль-

них стандартів. Проблема соціалізації інноваційної економіки є маловивченою, переважна більшість сучасних досліджень сконцентрована на аналізі соціалізаційних процесів економіки в цілому, які не враховують особливості та перспективи формування економіки знань.

Саме тому дослідження соціалізації інноваційного розвитку економіки як окремого напрямку наукового пошуку бачиться актуальним завданням сьогодення. Перед тим як перейти до означення напрямів соціалізації інноваційної економіки, варто, на нашу думку, проаналізувати сутнісні характеристики наукового трактування соціалізації в її історичному аспекті, спочатку гуманітарними науками в цілому, потім науковцями-економістами.

Дослідження проблеми соціалізації гуманітарними науками

Термін «соціалізація» є досить вживаним в сучасній науковій літературі, й представники різних галузей наукового пізнання вкладають в нього свій специфічний зміст.

Відомо, що вперше поняття «соціалізація» вжив ще у 1897 р. американський соціолог Ф.Х.Гіддінгс у книзі «Теорія соціалізації», який застосував

його щодо «розвитку соціальної природи або характеру людини» [1]. Пізніше цей термін запозичили інші науки, надаючи йому різних трактувань: соціологічних, психологічних, педагогічних та економічних.

У соціології це поняття розглядається як співвідношення певних процесів та інститутів у макросистемі. Соціалізація включає процеси соціальної адаптації, досягнення соціального результату, соціальної взаємодії та «самоактуалізації». До інститутів соціалізації відносять усі ті структури, які впливають на процес формування необхідного для життя в соціумі досвіду людини. Сукупність перелічених ознак соціалізації потребує розширення її змісту.

Відомі російські соціологи І.С.Конта та В.Б.Ольшанський тлумачили соціалізацію як «процес, під час якого людська істота з певними особистісними задатками набуває якостей, потрібних їй для життєдіяльності» [2]. Вчені наголошували, що на відміну від понять «виховання» і «розвиток» соціалізація охоплює і сам процес, і результати взаємодії індивіда з сукупністю соціальних впливів, в результаті чого реалізується розвиток людини від індивідуального до соціального.

Низка досліджень акцентує увагу на соціалізації особистості «як процесі входження людини у суспільство, що включає її у соціальні зв'язки, і інтеграції в різні типи соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення «соціальності індивіду» [3], або як «процес інтеграції індивіда у суспільство, в різноманітні типи соціальних спільнот (групу, соціальний інститут, соціальну організацію) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі

рисни особистості» [4, с. 194]. Американські соціологи Д.Креч, Р.Крачфілд і Е.Баллагея вважають, що соціалізація особистості означає «прийняття особистістю переконань, цінностей і норм вищого або нижчого статусу, характерних для груп, членства в яких особистість домагається» [5, с.58]. Н.Смелзер розглядає її «як процес нагромадження людьми досвіду і соціальних настанов відповідно до їх соціальних ролей» [6]. Цікавим моментом у тлумаченні є орієнтація вже не на кожного індивіда, а на людей відповідно до їх соціального статусу. Знання про все потроху, але багато про мале ще не робить людей адекватними ролі, яку вони виконують у суспільстві. Тільки бажання усвідомити знання, аналізувати явища шляхом власних роздумів на підставі останніх з метою вироблення конструктивних рішень дає принципово нові можливості щодо розширення поля рольової діяльності й навіть зміни суспільного статусу. У цьому формулюванні, як і в наведених раніше, не відображається здатність соціалізації до забезпечення динаміки індивіда в суспільному бутті.

Г.П.Щедровицький вважає, що «люди стають залученими (у ході цього процесу) у діяльність, яка захоплює їх як елементи і примушує поводитись певним чином» [7]. І.В.Андреєва під соціалізацією розуміє процес, «що передбачає можливість входження людей у соціокультурне середовище через освоєння ролей і відповідне набуття певних особистісних якостей» [8]. Подібне трактування подає колектив авторів під керівництвом В.Андрущенко і М.Горлача [9]. Узагальнююче поняття соціалізації як соціального явища дає «Великий енциклопедичний словник»: «Соціалізація — це процес засвоєння людським індивідом певної

системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправному члену суспільства».

Виходячи із тлумачень соціалізації як процесу, що передбачає можливість входження людей у соціокультурне середовище через освоєння ролей і відповідне набуття певних особистісних якостей, наприкінці ХХ ст. проводиться цілий ряд досліджень педагогічних та психологічних аспектів соціалізації. У психології проблема соціалізації розроблялась в рамках диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки. Психологія вивчає соціалізуючі функції оточуючого середовища і міжособистісні відносини, а також механізми діяльності та засвоєння нового досвіду.

Однією із концепцій соціалізації є концепція навчання індивіда ролевій поведінці, за якою результатом успішної соціалізації є можливість адекватно діяти в соціальній системі. Найвідомішим представником цієї концепції є Дж.Мід. Він стверджує, що люди виконують роль узагальненого члена суспільства, який сприймає навколишнє, думає і контролює себе відповідно до уявлень всього суспільства або певної його групи [10, с.169—170]. Теорія навчання індивіда пояснює моделі поведінки людини в достатньо простих виробничих ситуаціях, але не розкриває всі складові процесу соціалізації.

Інша концепція — теорія соціалізації Т.Парсона — описує інтеграцію людини в соціальну систему. Згідно з нею індивід вбирає в себе всі суспільні цінності в процесі спілкування із «значущими іншими», в результаті чого використання загальноновизнаних нормативних стандартів стає частиною його мотиваційної структури [11, с.316—317]. Реалізується соціалізація за допомогою

трьох основних видів механізмів: пізнавальних, захисних і адаптивних, які формують індивідуальну моральність та дозволяють вирішувати внутрішні конфлікти особистості й конфлікти особи із зовнішніми суб'єктами. Теорія Т.Парсона може бути застосована для формування мотивації праці членів певного колективу.

Соціально-психологічна концепція трактує соціалізацію як двосторонній процес, що включає, з одного боку, засвоєння людиною соціального досвіду і відображає вплив зовнішнього середовища на неї, а з іншого, визначає вплив людини на зовнішнє середовище через її діяльність, внутрішню трансформацію досвіду і розвиток. Даний аспект наголошує на інтерактивності процесу соціалізації. Соціальна психологія розглядає соціалізацію як процес становлення особистості, який містить систематичне навчання, виховання, долучення індивіда до культури, формування світоглядних установок, засвоєння соціальних норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування в суспільстві [12, с.276].

Педагогічні підходи до соціалізації тісно пов'язані й часто переплітаються із психологічними аспектами розвитку особистості. Сучасна модель соціалізації в педагогіці вибудовується з адаптивно-розвивальної концепції. Її сутність полягає в розумінні соціалізації як взаємодії людини із навколишнім середовищем протягом життя шляхом адаптацій, що змінюють одна одну в кожній царині життєдіяльності. Виділяють первинну (підготовчу) соціалізацію, яку індивід проходить в дитинстві, та вторинну (активну), як процес входження індивіда з певним багажем уявлень, знань і переконань

в нові сектори соціуму [13, с.835]. Сучасні вітчизняні теоретико-прикладні ідеї соціалізації в педагогіці розкрито в працях О.Л.Кононко (соціалізація дітей дошкільного віку), Р.М.Пріми (соціалізація молодших школярів), Т.В.Говорун (статева соціалізація особистості), П.А.Куліша (соціальне виховання підлітків в мікросоціумі), І.Шоробури та В.М.Іванова (особливості соціалізації старшокласників) та інших дослідників [14, с.12].

Однак трактування соціалізації з точки зору соціології, педагогіки та психології під впливом об'єктивних чинників все більше торкається економічних аспектів. Так, відомий психолог Мак Клеелланд трактував економіку як систему, в якій поведінка людини має бути адаптивною. Він стверджував, що інтенсивність економічного зростання залежить від кількості енергії та ініціативи, яку члени суспільства вкладають в економічну активність. Економічне зростання прямо залежить від динаміки підприємницької активності, яка в свою чергу залежить від рівня «мотивації на досягнення». Таким чином, двигуном процесу соціалізації вважається мотивація [15].

Наприкінці ХХ ст. на стику економіки і соціальної психології з'являється новий напрямок дослідження — організаційна соціалізація, що аналізує процес входження людини в організацію і основним результатом соціалізації вважає встановлення відповідності між людиною і організацією, яка сприяє:

— формуванню відповідності норм і цінностей людини-індивіда та організації [16];

— зростанню загальної взаємної задоволеності індивіда та організації [17,18];

— встановленню відповідності між очікуваннями індивіда та можливостями організації [18];

— формуванню у індивіда відданості організації [18].

Взаємодія цих психолого-соціальних факторів викликає певні зміни економічних детермінант, а саме: підвищення продуктивності праці; зростання ефективності роботи підприємства; посилення мотивації праці, що проявляється як зростання взаємозв'язку між задоволеністю і ефективністю [17].

Узагальнені уявлення різних наук про суть поняття «соціалізація» представлено в таблиці.

Очевидно, що в усіх соціологічних, психологічних та педагогічних концепціях соціалізації основним її об'єктом і суб'єктом виступає людина, особистість, індивід. Ціллю зазначених підходів соціалізації є гармонізація відносин «людина—суспільство».

Соціалізація в економіці

Паралельно із соціологами, педагогами і психологами поняття соціалізації все більше використовується в економічних дослідженнях. Більше того, деякі енциклопедичні видання, зокрема «Енциклопедія освіти», наголошують, що аналізований термін запозичений іншими науками саме із політекономії [13, с. 834].

Автором теорії соціалізації і введення терміна в економічну наукову практику одні дослідники вважають лідера австрійської та німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу Р.Гільфердінга (1887—1941), який розглядав суть теорії в ракурсі трансформації соціально-економічних відносин і створення колективної суспільної власності на основні засоби виробни-

Характеристика змісту соціалізації у гуманітарних науках

Наука	Суть поняття «соціалізація»
Соціологія	Засвоєння людиною соціального досвіду та освоєння різних ролей для життя в соціумі
Психологія	Формування соціально значущих рис особистості
Педагогіка	Адаптація людини до навколишнього середовища через її розвиток
Соціальна психологія	<p>Поєднання двох процесів:</p> <p>1) зміни в людині, що є результатом впливу зовнішнього середовища на людину;</p> <p>2) зміни в зовнішньому середовищі через діяльність людини, внутрішню трансформацію її досвіду</p>

цтва [19, с. 519—520], а інші — англійського економіста Дж.Гобсона, який використовував термін у функціональному аналізі [20].

Загалом економічну категорію «соціалізація» пов'язують із формуванням людиноцентричних концепцій. Лише у 30-х роках ХХ ст., після світової кризи капіталізму 1928—1932 рр. зі зростанням інтересу до людини, а також з початком розробки систематичних досліджень щодо соціальної орієнтації економіки цей термін починає широко вживатися в економічній теорії і практиці. Так, Дж.М.Кейнс в останньому розділі «Загальної теорії зайнятості, процента і грошей» доводить необхідність достатньо широкої соціалізації інвестицій для досягнення економікою повної зайнятості при умові сумісності приватних та суспільних інтересів. Уважне вивчення праць Дж.М.Кейнса показує, що всупереч розповсюдженим поглядам він не ототожнював процес соціалізації з процесом державного регулювання. Якраз державне регулювання економіки постає в його роботах як окремий випадок соціалізації економіки, що являє собою більш глибокий процес координації індивідуальних і суспільних інтересів.

Розвинув концепцію Р.Гільфердінга «соціалізації після проголошення соціалізму» Й.Шумпетер, що сприймав її як «збільшення частки державної влади і державних послуг, заходи державного контролю у сфері виробництва та розподілу, розвиток змішаних приватно-державних форм організації» [21, с.432], тобто як заходи активного втручання держави в економіку для зменшення соціальної напруженості та усунення деяких соціальних деформацій в суспільстві. По суті Й.Шумпетер першим показав, що в основі розвитку капіталістичного суспільства лежить динаміка нововведень, які широко впроваджуються у виробництво і є основним джерелом прибутку для підприємців. Використання нововведень тільки для збільшення прибутковості призводить до порушень у розподілі й необхідності державного втручання та соціалізації. Й.Шумпетер розглядав соціалізацію у тісному взаємозв'язку політологічного і економічного її трактування.

У перше повоєнне десятиліття з'являється теорія соціального ринкового господарства (Ф.Хайек, А.Мюллер-Армак, А.Рюстов, В.Рьопке, Л.Ерхард), в якій продовжує розвиватись теза соціалізації економіки як узгодження

приватних і суспільних інтересів, однак пропонується механізм рівноваги в одній системі двох взаємопов'язаних підсистем, які підпорядковуються дії різних закономірностей: виробництва, що розвивається за економічними законами, і розподілу, який має здійснюватись суспільством за законами моралі. Обсяг ринку і ступінь його соціалізації є об'єктивним процесом, що визначається розвинутістю ринкових відносин, параметрами економічного росту, рівнем потреб і підлягає дії принципу субсидарності (доповнюваності) соціального порядку у відношенні до ринкового і підпорядкуванню щодо його критеріїв раціональності та ефективності [22, с.32].

Дещо інший ракурс соціалізації відкриває етична економіка як вчення про прийняття рішень на основі етичних правил і норм. Згідно з нею суб'єкт економіки діє раціонально, якщо він включає в свій власний інтерес суспільний інтерес, інакше різноспрямованість приватного і громадського інтересу не дозволить суб'єкту максимізувати прибуток та корисність. Відповідно до принципу суб'єктивної раціональності, якщо індивіди поведуть себе морально, то вони тим самим збільшують довіря у відносинах між партнерами, зменшують трансакційні витрати на контроль, зменшують вірогідність прояву фіаско ринку і сприяють послабленню стимулів переходу до державного примусового координування їх діяльності [23, с.37]. Принципи етичної економіки були притаманними й вітчизняній до-революційній економічній думці. Так, М.І.Туган-Барановський досліджує не раціонально діючого індивіда, а суб'єкта суспільного виробництва, котрий в своїй ринковій поведінці керується «загальнообов'язковими для всіх етич-

ними мотивами» [24]. С.М. Булгаков розглядав господарство як «єдиний процес, в якому вирішується загальна задача і створюється спільна справа всього людства» [19].

Деякі фахівці вважають, що соціалізація економіки впродовж минулого сторіччя оформилася в самостійну течію соціально-економічної думки як закономірний результат генезису теорії добробуту [25, с.64]. Особливо охоче дане поняття вживалося американською і французькою науковими школами. У США було створено навіть Комітет Ради соціальних наукових досліджень із соціалізації і соціальної структури (The Social Science Research Council's Committee on Socialization and Social Structure) [1, с.38].

Прихильники інституціоналізму додали до розвитку теорії соціалізації трактування її на стику економічних та соціологічних уявлень. Відомий американський інституціоналіст Р.Хейлбронер під соціалізацією має на увазі входження економічного суб'єкта в різні формальні та неформальні відносини через засвоєння і прийняття ним загальновизнаних у суспільстві норм, підпорядкування інститутам, за допомогою яких певна група людей може нав'язувати свою волю іншим групам і класам суспільства. Соціалізація забезпечує економічні взаємозв'язки і є основною ознакою економіки. У зв'язку з цим Р.Хейлбронер відмічає: «...економіка — лише прихована форма соціалізації або субординації» [26]. Таким чином, в інституціоналізмі соціалізація розглядається як процес узгодження індивідуальних стереотипів поведінки і прийнятих в суспільстві норм, що є відображенням суспільного інтересу.

Російський політеконом О.Бузгалін розглядає соціалізацію як процес,

визначає її «як зростання ролі єдиних для всіх членів суспільства (загальнонародних) інтересів», які тісно пов'язані з постіндустріальним розвитком [27].

Аналізуючи економічне трактування соціалізації, російський філософ В.Щербина визначає її як «... проникнення в економічні відносини і господарське життя всієї сукупності соціальних, політичних і духовних відносин, факторів і умов» [28]. Автор відображає в цьому тлумаченні факт прояву в сучасний період тенденції, так би мовити, олюднення економічної діяльності через демократизацію процесу управління, гуманізацію техніки і технології, екологізацію виробництва, інтелектуалізацію розумової і фізичної праці, підвищення культури економічної діяльності, проникнення естетики і дизайну у виробничі процеси.

Отже, соціалізація є закономірним процесом суспільного розвитку, оскільки еволюція поглядів та постулатів розвитку відбувалась і відбувається відповідно до конкретних умов та результатів суспільно-економічних трансформацій.

У сучасній вітчизняній економічній літературі проблема соціалізації не має однозначного вирішення, оскільки є досить багатоаспектною категорією. Різні дослідники розглядають цей процес з різних сторін. Зокрема, Ю.Зайцев відзначає, що «соціалізація економіки, виступаючи органічною ланкою загального процесу соціалізації, знаходить свій прояв у становленні та розвитку тенденції, а згодом і закономірності, згідно якої під впливом потреб виробництва прискорюється процес засвоєння та використання основними суб'єктами господарювання у своїх інтересах специфічної системи знань, норм і цінностей, необ-

хідних для успішного функціонування народного господарства, соціально-економічних відносин, суспільства в цілому» [28, с.78]. Дане трактування визначає підпорядкування людини потребам виробництва, описує зв'язок «людина — виробництво», зворотний зв'язок «виробництво і суспільство — для людини» автор розкриває через основні прояви соціалізації у трансформації стратегічних цілей розвитку, структури метасистеми, її оптимізації, появі нових пріоритетів і домінуючих елементів, нових інститутів, що забезпечують функціонування та реалізацію соціальних зв'язків в економічній сфері (зокрема таких, як соціальна ринкова економіка, соціальний капітал, соціальна конкуренція, середній клас) тощо [5, с.107]. Низка українських економістів наголошує на людиноцентричній концепції соціалізації економіки країни. Так, В.Гришкін визначає соціалізацію як соціально-економічну категорію, «яка являє собою суспільне відношення з приводу підготовки людини до суспільної діяльності і забезпечення їй життя на рівні цивілізаційних стандартів. Соціалізація — це проникнення у сфери економічної і позаекономічної діяльності таких відносин, що сприяють як поліпшенню добробуту населення безпосередньо, так і опосередковано, через формування умов до самовираження людини» [28, с.93]. Автор вважає, що соціалізація економіки проявляється у наступних напрямках: 1) соціальна орієнтація економічних основ та матеріальних стандартів існування працівника, що знаходить свій вираз у збільшенні частки сукупного працівника у національному доході, отже, змінах у розподілі, організації оплати праці, обов'язі фонду споживання; 2) соціальна орієнтація ринко-

вого законодавства; 3) зміна місця та ролі працівника у системі прийняття рішень через інститути соціального партнерства, соціальної конкуренції; 4) поява та розвиток середнього класу, його структури, якості, ваги в економічному та політичному середовищі, у системі відносин власності [28, с.294].

Інший дослідник, Ю.Салюта, трактує соціалізацію економіки в широкому розумінні як «спрямованість економічного розвитку на забезпечення потреб людини». Прояв сутності соціалізації економіки автор вбачає через її функції: сприяння гармонії в системі економічних інтересів; забезпечення вирішення найголовнішої мети економічної системи — зростання добробуту суспільства; створення фундаменту та забезпечення реальних можливостей для реалізації людиною своїх здібностей; вплив на трансформацію «економічної людини» та формування «соціальної людини»; формування соціальної основи для зростання ефективності виробництва та ефективності праці; забезпечення соціального партнерства; формування соціального мислення; пом'якшення та усування суперечностей між різними класами, групами, стратами суспільства [29, с.115—116].

Н.Деева розглядає соціалізацію економіки як процес «забезпечення гідного життя, діяльності та всебічного розвитку спільноти людей загалом і кожної людини зокрема», пропонуючи її реалізацію через формування і підтримання «потенціалу соціалізації суспільства» [30]. І.Стебляк відзначає, що «можна тлумачити категорію «соціалізація економіки» як «соціальну економіку» або «надання економіці соціальності» [25, с.27], ототожнюючи процес соціалізації з побудовою соціально орієнтованої економіки.

Вітчизняні науковці пропонують декілька підходів до структури соціалізації економіки, які можна узагальнити і виділити соціалізацію економічних відносин, функціональну та соціалізацію праці [31, 32].

Соціалізація економічних відносин (соціалізація умов виробництва) розглядається низкою науковців в аспекті соціально-економічних відносин, що проявляється у поєднанні виробників і власників засобів виробництва в одній особі [33] чи передбачає трансформування відносин власності на основні економічні ресурси [31] аж до «усуспільнення виробництва» [34], а також «пряме одержавлення окремих галузей або великих компаній шляхом націоналізації і розвинених на цій основі державних підприємств» [35, с. 216]. Ряд науковців розглядає соціалізацію більш широко, пов'язуючи її з економічними відносинами в цілому, виділяючи не тільки зміни соціально-економічних відносин, а й організаційно-економічних, що проявляється у трансформуванні відносин менеджменту від ієрархічної підпорядкованості та вертикальної залежності до відносин рівноправного партнерства [34], орієнтації управління на найманих працівників, розвиток їх творчих і духовних якостей та цінностей, оптимальне поєднання інтересів і цілей індивідів з колективними [6].

Функціональна соціалізація (соціалізація розподілу результатів виробництва) пов'язується з використанням частини грошового доходу країни на потреби соціального, соціально-духовного та соціально-інтелектуального розвитку членів суспільства, тоді як самі ці результати виражають потреби капіталу [33, с.10]. Поява даного виду соціалізації пояснюється

наявністю суперечностей між виробництвом і споживанням, капіталізацією та соціалізацією доходів, що є проявом загальноновизнаної суперечності «ефективність—справедливість». Чим більше витрачається на виробництво, тим менше залишається для споживання і навпаки. У межах наведеного визначення механізму перерозподілу з метою запобігання надмірній диференціації доходів, соціального стану громадян соціалізація результатів виробництва розглядається як засіб реалізації соціальної справедливості [6].

У складі функціональної соціалізації виділяють елементарну та вищу соціалізацію. Елементарна (проста, нижча) соціалізація передбачає використання грошового доходу на задоволення соціально-матеріальних (фізіологічних) потреб людей. Вища функціональна соціалізація полягає у використанні частки грошового доходу на інтелектуально-духовний розвиток людини. Співвідношення складових функціональної соціалізації є різним на різних етапах історико-економічного розвитку країн. Так, з переходом від доіндустріального до індустріального та постіндустріального суспільства частка нижчої, простої соціалізації зменшується, а вищої зростає [31].

Поняття «соціалізація праці» передбачає дослідження зміни суті явища праці, ставлення до неї працівника, зміни місця і ролі людини у сучасному виробництві, перетворення праці із засобу збагачення у засіб самореалізації людської особистості, її творчих трудових потенцій [33, 36], «нестандартне, творче ставлення до роботи як критерій професійної вимоги» [37].

Поряд із зазначеними основними напрямками явища соціалізації в економічній літературі зустрічаються поняття «со-

ціалізації природи» і затвердження для кожного громадянина права на неї [38] та «соціалізації навколишнього середовища» як спроби біологізувати закони суспільного розвитку, що свідчить про зростання значимості екологічного аспекту проблеми гуманізації економіки.

Однак усі дослідження соціалізації економіки на враховують те, що сучасна економіка країни все більше стає інноваційною, що обумовлено об'єктивністю процесу інтенсифікації економічного зростання, зміни технологічних укладів загальноцивілізаційного розвитку.

В аналізі складових економічного трактування соціалізації можна зустріти виділення соціалізації науки. Одні науковці розглядають її через «інтенсивний розвиток наукових досліджень, спрямованих на подолання найгостріших і найпоширеніших хвороб, певне посилення гуманізації науки, подолання екологічної катастрофи тощо» [20]. Інші дослідники визначають соціалізацію науки як складову соціалізації продуктивних сил економіки, під якою розуміють процес надання продуктивним силам «якостей відповідності до вимог людиноцентричного розвитку» [29, с.42]. Звертання до науки в контексті соціалізації, як зазначають науковці, обумовлене серйозним впливом науково-технічної діяльності на зміну місця і ролі виробника матеріальних благ у системі суспільного виробництва, характеру і умов праці, повсякденне життя і побут людей. Однак дійсна значимість наукової та інноваційної діяльності для соціалізації економіки країни залишається поза увагою дослідників.

Розробку концептуальних засад соціалізації інноваційної діяльності започаткував французький соціолог

Г.Тард. У своїх працях «Соціальна логіка» (1901) та «Соціальні закони. Особиста творчість серед законів природи і суспільства» (1906) науковець досліджує логіку еволюції суспільства, що є сукупністю лінгвістичної, релігійної, політичної, економічної, естетичної і моральної еволюцій. Ставлення в суспільстві до винаходів і нововведень Г.Тард визнає індикатором соціального прогресу. Він вперше описує важливі етапи виникнення винаходів:

1) надходження свіжих ідей, які ще «розкидані» в соціумі, однак здатні вирішити деякі існуючі протиріччя;

2) суспільством визнається існуюче протиріччя, що є перешкодою для подальшого розвитку;

3) зростає ступінь прийняття суспільством нової ідеї.

У виокремленні цих етапів прослідковується ідея вченого про два основних джерела виникнення винаходів — потреби окремої людини і потреби суспільства в цілому. У зв'язку з цим він поділяє людські потреби на органічні й соціальні. Органічні потреби реалізуються через набуття людиною певних навичок, вмінь, досвіду: користуватись огнем, будувати житло, виготовляти гончарні вироби тощо. Реакцією на соціальні потреби стають винаходи (винайдення компасу, друкарського верстата тощо). Винаходи створюються окремими особистостями, а впроваджуються, лише коли отримують суспільне визнання. Варто звернути увагу, що відразу після початку дослідження інноваційної сфери була виокремлена проблема людини як суб'єкта творчості. За Тардом, соціалізація індивіда це не тільки засвоєння ним соціальних норм і цінностей, а й освоєння нововведень [39]. Ця думка є дуже важливою і актуальною в наш час швидких і глобальних змін.

Саме Г.Тард на початку століття показав, що освоєння нововведень може здійснюватись не тільки шляхом пристосування і наслідування (тиражування), а й через конфлікти. Боротьба між традиціями і нововведеннями, як правило, дуже гостра і може мати різні наслідки: знищення однієї із сторін конфлікту; частковий компроміс (до прикладу, збереження старої форми при повному оновленні змісту); появу іншого нововведення, яке застосовують обидві сторони, що приводить до вичерпання конфлікту.

Г.Тард наголошує, що винаходи є не тільки методом задоволення існуючих потреб, а й джерелом виникнення нових потреб. Тому винахід стає рушієм соціального та економічного прогресу, а ставлення до нього — найбільш важливим індикатором життєздатності суспільства.

Звичайно Тард розглядає соціалізацію з позицій соціології і тому інноваційна діяльність стає для нього екзогенним чинником соціалізації індивіда або внутрішнім джерелом розвитку для творця-винахідника.

Проблеми визначення місця і ролі науково-технічної діяльності в соціалізації економіки залишаються поза увагою наукових пошуків сучасних економістів. Частково дана проблематика досліджується сучасними соціологами та економістами соціального спрямування Росії, де наприкінці ХХ ст. почав розвиватись новий напрям науки — соціологія інноватики. Предметом цієї науки є дослідження закономірностей і соціальних механізмів генезису інновацій (технічних, технологічних, соціальних, економічних, політичних, педагогічних тощо); детермінант (особистісних, групових, суспільних), які визначають їх життєвий цикл; умов, що стимулюють або перешкоджають їх реалізації, інтеграції в культуру; соціаль-

них факторів, які впливають на процес перетворення результату творчої праці в об'єкт інтелектуальної власності [40, с.15]. Цікаво, що російські наукові конференції з питань соціології інноватики набувають все більшого економічного звучання, охоплюючи значне коло суто економічних проблем, пов'язаних із механізмом реалізації інноваційних процесів, їх ефективністю, впливом на економічне зростання та соціальну стабільність. Однак економтеоретики все ще обходять стороною питання визначення місця і ролі інноваційного розвитку в соціалізації економіки країни.

На нашу думку, недослідженість даного аспекту стає серйозним гальмом на шляху подальшого економічного та соціального розвитку країни. Інноваційна діяльність за своєю суттю є не тільки економічною, а й соціальною. Однак переважна більшість наукових праць зосереджена на дослідженні економічної сторони інновацій, їх взаємозв'язку із прибутком, конкурентоспроможністю, ефективністю, економічним зростанням тощо. При цьому соціальні аспекти наукової та інноваційної діяльності як на макро-, так і на мікрорівні окреслюються поверхнево. Їх часто пов'язують із «гуманізацією науки», «соціальною відповідальністю», «соціальними функціями науки». Такі дослідження є фрагментарними, вони не мають комплексного характеру, залишаючи поза увагою важливі взаємозв'язки наукового та інноваційного розвитку економіки країни зі змінами у рівні та якості життя її громадян.

Однак вплив інноваційної діяльності на соціалізацію економіки існує

і його варто аналізувати у розрізі основних складових:

— щодо трансформації економічних відносин (власність на нововведення априорі є соціалізованою, оскільки завдяки тиражуванню однією інновацією може користуватись безліч людей одночасно);

— щодо перерозподільчих відносин (функціональна соціалізація інноваційної діяльності приводить до значного зростання як соціального, так і економічного ефекту);

— щодо характеру праці (інноваційна діяльність сприяє поглибленню соціалізації праці через зміни змісту праці, структури зайнятості, зростання її творчої (креативної) складової, економію робочого часу).

Зазначені три напрями аналізу можуть розглядатись як наукові гіпотези, що потребують подальшого обґрунтування.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що:

— соціалізація є об'єктом наукового дослідження ряду гуманітарних наук, які по-своєму трактують її зміст, але спільним є бачення людини центром, основним об'єктом, суб'єктом і ціллю гармонізації відносин «людина— суспільство»;

— соціалізація економіки передбачає зміщення акценту із визнання людини основним фактором виробництва на визнання її ціллю економічного розвитку;

— інноваційна діяльність впливає на соціалізацію економіки, і ці взаємозв'язки можна прослідкувати у розрізі структурних елементів соціалізації.

1. Джордж де Мені. Вступ до обговорення ситуації в Україні / Джордж де Мені, Вінг Тай Ву // Уроки реформ: пер. з англ. — К.: Основи, 1995. — 216 с.

2. Кон И.С. Социализация /И.С.Кон, В.Б.Ольшанский // Философский словарь. — М.: Политиздат, 1970. — Т.5. — С. 66—67.

3. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология / И.Бернар, Ж.-К. Колли; пер. с фр. — В 2 т. — М.: Междунар. отношения, 1994. — Т. 2. — 720 с.
4. Беляев О.О. Соціальне регулювання — об'єктивна необхідність перехідної економіки / О.О.Беляев, А.С.Белело, О.М.Комяков // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. — Вип. 9., відп. ред. О.О.Беляев. — К.: КНЕУ, 2001 — 448 с.
5. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку. — Дис. на здобуття наукового ступеню доктора екон. наук / Ю.К.Зайцев. — К., 2002. — 429 с.
6. Зайцев Ю.К. Соціальний капітал і проблеми його формування в умовах перехідної економіки / Ю.К.Зайцев // Економіка і підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. — Вип. 3. — К.: КНЕУ, 1999. — С. 11—21.
7. Бранский В.П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В.П.Бранский // Общественные науки и современность. — 1999. — № 6. — С. 117—127.
8. Єременко В. Про науку і курс «соціальної економіки» / В.Єременко // Економіка України. — 1996. — № 5. — С. 55—61.
9. Економічне диво чи економічна загадка? Соціальне ринкове господарство та його застосування. — К.: Світовид, 1992. — 58 с.
10. Берг Л.Э. Человек социальный. Символический интеракционализм / Л.Э. Берг // Монсон П. Современная западная социология. Теории, традиции, перспективы. — СПб.: Нотабене, 1992.
11. Седов Л.А. Социализация / Л.А.Седов // Давыдов Ю.А., Ковалев М.С., Филлипов А.Ф. Современная западная социология. — М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990.
12. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М.Андреева. — М.: Аспект Пресс, 1996. — С.276.
13. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремінь. — К.: Хрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
14. Кравченко Т.В. Сутнісні характеристики соціалізації / Т.В.Кравченко // Педагогіка і психологія. — 2007. — № 3. — С.11—20.
15. Петровская И.А. Социализация как фактор организационной эффективности. — Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. соц. наук. — М., 2002. — 21 с.
16. Chatman J.A. Improving interactional organizational research: A model of person-organization fit / Chatman J.A. // Academy of Management Review. — 1989. —Vol. 14, No 3. — P.18.
17. Sathe V. Culture and related corporate realities: Text, cases and readings on organizational entry, establishment, and change / Sathe V. — Irwin, 1985.
18. Wanous J.P. Organizational entry: Recruitment, selection, orientation and socialization of newcomers / J.P. Wanous. — Addison-Wesley, 1992.
19. Булгаков С.Н. Философия хозяйства / С.Н.Булгаков. — М.: Наука, 1990. — 413 с.
20. Дерябина М. Институциональные аспекты постсоциалистического переходного периода / М.Дерябина // Вопросы экономики. — 2001. — № 2. — С. 108—124.
21. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П.Ф.Друкер; пер. с англ.: Уч. пос. — М.: Изд. дом «Вильямс», 2000. — 272 с.
22. Тарасова С.В. Теория и практика социализации переходной экономики / С.В.Тарасова. — М.: ВЗФЭИ, 2002.
23. Козловски П. Принципы этической экономики / П.Козловски. — СПб., 1999.
24. Туган-Барановский М. Основы политической экономики / М.Туган-Барановский — М., 1997.
25. Стеблянко І.О. Удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання комплексу соціалізації національної економіки. — Дис. на здобуття наукового ступеню канд. екон. наук / І.О.Стеблянко. — Дніпропетровськ, 2008. — 234 с.
26. Хейлбронер Р. Экономическая теория как универсальная теория / Р.Хейлбронер // THTSIS. — 1999. — Вип. I. — С.44.
27. Бузгалин А.В. Переходная экономика: курс лекций по политической экономике / А.В.Бузгалин. — М.: Таурис, Просперус, 1994.

28. Гришкін В.О. Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства. — Дис. на здобуття наукового ступеню доктора екон. наук / В.О.Гришкін. — Дніпропетровськ, 2005. — 428 с.
29. Салюта Ю.М. Соціалізація економіки: об'єктивна необхідність та основні напрями в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеню канд. екон. наук / Ю.М.Салюта. — К., 2004.
30. Деева Н.М. Науково-методологічні основи формування, оцінки і управління потенціалом соціалізації економіки України. — Дис. на здобуття наукового ступеню докт. екон. наук / Н.М. Дієва. — Дніпропетровськ, 2007. — 432 с.
31. Гончарук Л.Я. Ефективність соціальної політики в умовах ринкових перетворень: проблеми соціалізації економічного розвитку: автореф. дис. на здобуття ступеню канд. екон. наук: спец. 08.09.01 / Л.Я.Гончарук. — Львів, ІРД НАНУ, 2001. — 21 с.
32. Грищенко А.А. Социальная экономия как наука / А.А.Грищенко // Социальная экономика. — 2001. — № 1. — С.7—14.
33. Заславская Т. Социально-трансформационная структура России / Т.Заславская // Общество и экономика. — 1999. — № 3—4. — С. 17—27.
34. Зрушення до ринкової економіки. Реформи в Україні: погляд з середини / [Байройтер У., Вайсенбкргер У., Вахненко Т., Вінцен Ф., Гумміх А. та ін.]; пер з нім. — К., 1997. — 287 с.
35. Зайцев Ю.К. Соціальна відповідальність бізнесу та проблеми її формування в Україні / Ю.К.Зайцев // Підприємництво в умовах трансформації економіки України. — К.: КНУ імені Т.Шевченка, 2000. — С. 161—165. — (Теорії мікро-макроекономіки: 36. наукових праць; вип. 6).
36. Зайцев Ю.К. Соціальна політика у сучасному ринковому господарстві / Ю.К.Зайцев // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 94—107.
37. Зайцев Ю.К. Україна та СНД в умовах соціально-економічної кризи / Ю.К.Зайцев, З.І.Зайцева // Криза економіки України та можливості виходу з неї: Матеріали міжнар. наук. конф. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 13—15.
38. Зарицкий Б. Е. Людвиг Эрхард: секреты «экономического чуда» / Б.Е.Зарицкий. — М.: Изд. БЕК, 1997. — 298 с.
39. Тард Г. Социальная логика / Г.Тард [пер. с фр.]. — СПб., 1901.
40. Карпова Ю.А. Социология инноватики: проблемы и задачи / Ю.А.Карпова // Социология инноватики: теория и практика. Доклады и выступления Первой международной конференции по социологии инноватики (Москва, 24—26 ноября 2005 г.). — М.: Российский государственный институт интеллектуальной собственности (РГИИС), 2006. — С.15—16.

Одержано 18.02.2010

І.В.Ящишина

Социализация инновационного развития экономики как объект научного исследования

Рассмотрены исследования социализации инновационного развития экономики как отдельное направление научного поиска. Проанализированы существенные характеристики научной трактовки социализации в ее историческом аспекте, гуманитарными науками в целом и учеными-экономистами. Очерчены направления социализации инновационной экономики.